

MAGYARORSZÁGON VÉDENDŐ PUHATESTŰ FAJOK

BÁBA KÁROLY

Bevezetés

Magyarországon is akárcsak a világ más részein egyre nagyobb területeken változnak meg az állatok számára a természetes életfeltételek. Legelőször a szűk tűréshatárú speciális környezeti adottságok között élő fajok esnek a kultúra áldozatául. Az Alföldön a vízlecsapolás, erdőkitermelés, hegyvidéken ipartelepek közelsége, patakok ivóvízként vagy ipari vízként való hasznosítása (forrás foglалás), erdőművelés, építkezések, szurdokerdőkön átvezető autópályák (BÁBA 1977) megváltoztatják nemcsak a ritkább, hanem a gyakoribb fajok életfeltételeit is. Nemcsak egyes fajok szorulnak háttérbe, hanem a területre jellemző fajegyüttesek is. Gyakran természetvédelmi területeink se kivételek, a ritkább fajok ott is pusztulnak a környezet lassú vagy gyors átalakulásával. Sok lelőhely esik a turizmus áldozatául is, mert se a turizmust irányító hatóságok, se a természetvédelmi területek kezelői nem ismerik, nem ismerhetik a lokalitás zoológiai, illetve malakológiai értékét. Az eddigi gyakorlat szerint, ugyanis főként a tájképi, növényzeti-floraszttikai jelleg és az előforduló gerincesek alapján történt a természetvédelmi területek kijelölése.

A környezeti feltételekkel szemben tág tűréshatárú gerincesek védelme természetesen más védelmi rendszabályokat követel, mint a talajlakó állatoké.

A Kárpát-medence területe, így hazánk is az endemikus csigafajok viszonylag nagy számáról ismeretes Európában. A Kárpát-medencei ritkaságok Magyarország területén fokozottan azok — faunánk színező elemei. Ezek védelméről esetleges kárpáti védettségük mellett is nekünk kell gondoskodni.

A védelem előzményei

A csigák védelmére vonatkozó első felhívást VÁSÁRHELYI I. 1956-ban publikálta. A *Sadleriana* és *Theodoxus prevostianus* jégkorszaki reliktum fajok védelmét javasolta a borsodi Bükkben és az abonyi forrásokban lelőhelyük veszélyeztetettsége miatt.

Ugyancsak VÁSÁRHELYI javasolta az éti csiga gyűjtésének korlátozását (VÁSÁRHELYI 1957).

1975-ben OLIVER PAGET az Európai Malakológiai Társaság (UME) titkára felhívással fordult az európai malakológusokhoz az ésszerűtlen, környezetkárosító gyűjtések korlátozására (PAGET 1975). Közleménye a magyar *Soósiana* szakfolyóiratban jelent meg.

1977-ben két cikk látott napvilágot a *Naturschutz Aktuell* című német folyóiratban, melyben az IUCN (International Union for Conservation of Nature) javaslatára a veszélyeztetett állatok fogalmát határozták körül (BLAB, J. 1977), valamint 170 veszélyeztetett kagyló és csigafaj listáját tették közzé.

A védelem szempontjai

A fentiek figyelembevételével állítottam össze 1977-ben a Magyarországon védendő fajok listáját, melyet az Országos Környezet és Természetvédelmi Hivatal még az évben elfogadott. A lista nem teljes. Ennek okai: a nem lezárt faunisztikai kutatások, valamint az, hogy a korábbi lelőhelyadatok sok esetben revízióra szorulnak. A javaslat beadása után jelent csak meg a magyarországi recens puhatestűek elterjedése címmel a magyar malakológusok közös munkája, amely alapján további fajok védelmét lehet javasolni (PINTÉR—RICHNOVSZKY—SZIGETHY 1979).

A csigák érzékeny talajlakó nedvességekedvelő állatok. Fennmaradásuk és védelmük a lelőhely védelmének fokától függ.

Endemikus vagy más szempont miatt védettségre javasolt fajok közül nem lett a faj minden előfordulási helye védettségre javasolva. Ennek oka, hogy ne befolyásolja az utóbbi évtizedben fellendülőben levő faunakutatást.

Az endemizmusok mellett olyan fajok lelőhelyei is védelmet kaptak, melyek mint a *Bithynia leachi*, *Bathymphalus* és *Anisus vortex* az egyes tájegységekben hajdan gyakoribb homoki buckaközi kisvizek „semlyékek” együtt előforduló lakói voltak (CZÓGLER 1935).

Más esetben azok a fajok lelőhelyei, melyek elterjedésük legdélibb vagy legkeletibb határát Magyarországon érik el, kaptak védelmet pl. *Discus*, *Helicigona*, *Helix lutescens*, vagy legnyugatibb előfordulásuk Magyarországra esik pl. *Pogodulina*, *Aegopis*, *Aegopinella ressmanni*, esetleg legészakibb előfordulásuk esik hazánk területére pl. az *Acicula banatica*, a két *Trichia* faj.

Noha a csigák esetén lelőhelyvédelemről van szó, ezen ismertetés keretében nem sorolom fel a fajok lelőhelyeit. A lelőhelyek felterjesztésében szerepeltek. Ezzel is hozzá kívántam járulni ahhoz, hogy a védett lokalitások fajai se külföldi se belföldi gyűjtők gyűjtési szenvedélyének ne essenek áldozatul.

A védendő fajokat a védelem szempontjából több csoportra osztottam (1. táblázat). Az első csoportba kerültek azok a fajok, melyek a már meglevő Nemzeti Parkokban természetvédelmi területeken fordulnak elő. Ezen fajok pontosabb lelőhelyi adatainak felsorolása a tulajdonképpeni természetvédelmi hatóságok tájékoztatására szolgál, hiszen az innen történő gyűjtésük szigorúan tilos. Ezért csak közös csoportba foglalom össze az ide sorolható fajokat (1. táblázat 1. oszlop).

Második csoportba azokat a fajokat sorolom, melyek lelőhelyeit a közeljövőben fogják védetté nyilvánítani. Így javaslatom a jövőendő területvédelem indoklásául is szolgál. Ide tartoznak a Szatmár Beregi síkság, Sátorhegységben, Tornai karsztban, Börzsöny hegységben, Soproni hegységben létesítendő jövőendő táj- illetve természetvédelmi területeken élő fajok. (1. táblázat 2. oszlop).

A harmadik csoportba sorolhatók azok a szárazföldi vagy vízi fajok, melyek lelőhelyének védelme a közeljövőben valószínűleg helyi védettséggel fog megoldódni (1. táblázat 3. oszlop). Főleg a Balaton környékének, a Mecsek hegységben és Békés megyében élő fajok tartoznak ebbe a csoportba. Több ezen csoportba tartozó faj lelőhelye veszélyeztetett a turizmus és erdőkitermelés által. Ide sorolható a *Theodoxus prevostianus* is, melynek összesen 10 lelőhelye volt a Kárpát-medencében. A magyarországi 6 lelőhely közül 1956-ban 3 létezett (VÁSÁRHELYI 1956.) Ma két előfordulási helyét ismerjük.

A negyedik csoportba olyan fajok kerültek, melyek védelemre való felterjesztése figyelemfelhívó jellegű javaslat. Az ide sorolt fajokat azzal a megfontolással helyeztük védelem alá, hogy szakmai érvek esetlegesen hozzájárulnak a vizek tiszta-

ságának fenntartására irányuló tevékenységhez. Magyarország összes vizei tisztaságának védelmét törvény írja elő.

Fennmaradási lehetőségeiket nézve a legbizonytalanabb helyzetű fajok. Közöttük Kárpát-medencei endemizmusok is vannak. Folyóvizeinkben elsősorban a Dunában, Tiszában, Zalában, Drávában találhatók meg. Fennmaradásuk attól függ, mennyire hatékonyan sikerül a folyók vízminőségét megőrizni. E csoportba tartoznak a magyarországi folyami kagylók, amelyek fontos vízszűrő, öntisztulásban jelentős szerepet játszó fajok. Különösen a Dunából és holtágaiból inggomb készítésre és sertéstápként való hasznosításra tömeges kagyló kihalászás megengedhetetlen. A rablógazdálkodásszerű kitermelés helyett adott holtágakban való tenyésztésük lenne kívánatos.

Az ötödik csoportba az *Anisus carinatus* tartozik. Eddig felsorolt lelőhelyein előfordulása bizonytalanabbnak látszik. (PINTÉR 1974). Védelme helyzetének tisztázódása esetén feloldható.

Külön helyzetet foglal el az éticsiga (*Helix pomatia*). Védelemre javasoltak az exportlehetőségek fenntartása érdekében a méreten aluli egyedei. A rablógazdálkodással veszélyeztetve lesz rövidesen szaporulata. Az eddigi gyakorlat szerint a MÉK átvevőhelyekre bekerülő méreten aluli egyedeket háziállatokkal etetik fel. Védelmére a gyűjtők és átvevőhelyek dolgozóinak felvilágosítását tartom szükségesnek, valamint a MÉK átvevőhelyeknek tegyék kötelességükké, hogy a méreten aluli egyedeket megfelelő erdős-cserjés biotópba szállítsák ki. Szükséges továbbá az évenkénti begyűjtést körzetenként szervezzék meg, egy-egy körzetben csak két-három évenként kerüljön sor átvételre.

Összegezés

Az 1. táblázat alapján kitűnik, hogy potenciális védettsége csak az 1., 2., 3. csoport csigáinak van biztosítva. E három csoportba tartozó fajok meglevő, illetve a jövőendő természetvédelem alatt álló területeken élnek. Megmaradásuk a kezelő szervek hozzáértésén múlik. Meg tudják-e akadályozni vagy szabályozni alföldi viszonyok között a Nemzeti Parkok területén is átfutó vízlevezető csatornák talaj vízszint csökkenését. Ügyelni tudnak-e az Alföldön és a hegyvidéken arra, hogy a fajok lelőhelyein ne változzon lényegesen az erdőgazdasági kezelés során a lombkorona-záródás. Illetve meg tudják-e akadályozni a forrásfoglalást, forrásvíz-elvezetést, barlangok, forrástavak tisztítását, kotrását. Sajnos mindezek még ma is élő példák természetvédelmi területeinken, Nemzeti Parkjainkban.

A lelőhelyek felsorolása nélkül a hatóságok részéről a védettségre elfogadott fajokat 5 csoportra osztottam 1. táblázat 1—5. oszlopa (Lásd. jelmagyarázat).

A védettségbe bevont fajok száma még nem teljes. Elsősorban arra kell törekedni, hogy ne egy, hanem több lelőhelye legyen védett egy-egy fajnak. A napjainkban folyó intenzív faunakutatásoknak a lelőhelyek pontosításával és újabb nálunk szűk elterjedésű fajok bevonásával tehetjük teljessé a magyar malakofauna védelmét. Közös munkával el kell érni, hogy a szűk elterjedésű és állatföldrajzi elterjedésük miatt fontosabb fajok közül pl. a *Vertigo alpestris*, *Vertigo substriata*, a *Macrogastra* fajok egyike másika, a *Clausilia cruciata*, *Clausilia parvula*, *Balea perversa*, *Bulgarica vetusta*, *Phenicolimax annularis*, *Oxychilus hydatinus*, *Trichia lubomirski*, egyes *Pisidium* fajok lelőhelyei, hogy csak a legkritikusabbakat említsem, védelmet kapjanak.

1. táblázat
VÉDELEMRE JAVASOLT CSIGAFAJOK

	1	2	3	4	5
1. Theodoxus transversalis (C. PFEIFFER 1828.)				+	
2. Theodoxus prevostianus (C. PFEIFFER 1828.)			+		
3. Theodoxus fluviatilis (L. 1758.)				+	
4. Theodoxus danubialis (C. PFEIFFER 1828.)				+	
5. Valvata naticina (MENKE 1845.)				+	
6. Pomatias elegans (O. F. MÜLL. 1774.)		+			
7. Pomatias rivulare (EICHWALD 1829.)	+				
8. Paladilhia hungarica (SOÓS 1927.)			+		
9. Bythinella austriaca (FRAUENFELD 1859.)	+				
10. Sadleriana pannonica (FRAUENFELD 1865)	+				
11. Bithynia leachi (SHEPPARD 1828.)	+				
12. Acicula banatica (RM. 1842.)			+		
13. Fagotia acicularis (FÉR. 1823.)				+	
14. Fagotia esperi (FER. 1823.)				+	
15. Amphimelania holandri (FER. 1823.)				+	
16. Planorbis carinatus O. F. MÜLL. 1774.					+
17. Anisus vortex (L. 1758.)	+				
18. Bathyomphalus contortus (L. 1758.)	+				
19. Gyraulus laevis (ALDER 1838.)	+				
20. Pagodulina pagodula (DESMOULINS 1830.)		+			
21. Spelaediscus triaria (RM. 1839.)	+				
22. Cochlodina orthostoma (MENKE 1830.)		+			
23. Cochlodina cerata (RM. 1836.)		+			
24. Clausilia pumila C. PFEIFFER 1828.	+	+			
25. Vestia turgida (RM. 1836.)		+			
26. Vestia gulo (E. A. BIELZ 1859.)		+			
27. Discus rudieratus (HARTMANN 1821.)	+				
28. Aegopis verticillus (LAM. 1822.)		+			
29. Aegopinella ressmanni (WEST. 1883.)		+			
30. Oxychilus orientalis (CLESSIN 1887.)	+				
31. Bielzia coerulans (M. BIELZ 1857.)		+			
32. Perforatella dibothrion (M. KIM. 1884.)		+			
33. Perforatella vicina (RM. 1842.)	+	+			
34. Hygromia kovacsi (VARGA ET PINTÉR 1792.)			+		
35. Trichia filicina (L. PFEIFFER 1841.)			+		
36. Trichia erjavecii (BRUSINA 1870.)			+		
37. Helicigona banatica (RM. 1838.)		+			
38. Helix lutescens (RM. 1837.)	+	+			
	13	14	6	7	1

1. oszlop Meglevő természetvédelmi területeken élő fajok.
2. oszlop Tervezett, jövőben létesülő természetvédelmi területeken élő fajok.
3. oszlop Nem országos jelentőségű védettségű területeken élő csigák.
4. oszlop Folyókákban élő, a víz minőségét szabályozó törvény végrehajtása esetén fennmaradó fajok (köztük endemizmusok).
5. oszlop Nem biztosan azonosított faj (védelme később valószínű megszűnik).

Zeichenerklärung der Table 1.

- Kolumne 1.: In vorhandenen Naturschutzgebieten lebende Arten.
 Kolumne 2.: In geplanten, künftig anzulegenden Naturschutzgebieten lebende Arten
 Kolumne 3.: In Schutzgebieten von nationaler Bedeutung lebende Schnecken
 Kolumne 4.: In unseren Flüssen lebende, im Falle einer Vollstreckung des Gesetzes zur Regelung der Wasserqualität erhalten bleibende Arten (darunter Endemismen)
 Kolumne 5.: Nicht sicher identifizierte Art (ihr Schutz dürfte später aufhören).

- [1] BLAB, J., NOWAK, E., SUKOPP, H., TRAUTMANN, W.: Einleitung. Naturschutz Aktuell Kilda Verlag, Greven, 1977. 7—19.
- [2] BLESS, R., ZIEGELMEIER, E.: Rote Liste der Schnecken (Gastropoda) und Muscheln (Lamellibranchiata) Naturschutz Aktuell Kilda Verlag, Greven, 1977. 19—21.
- [3] CZÓGLER K.: Adatok a szegedvidéki vizek puhatestű-faunájához. Szegedi Áll. Baross G. Reál-gimnázium LXXXIV Tanévi Értesítője' Széchenyi Nyomda Szeged, 1935. 1—24.
- [4] PAGET, O.: Az Unitas Malacológia Europaea 1974. évi szeptember havi határozata — Resolution Soósiana, 3. 1975. 52—53.
- [5] PINTÉR L.: Katalog der rezenten Mollusken Ungarns Fol. Hist-nat. Mus. Matr. 2, 1974. 123—148.
- [6] PINTÉR L.—RICHNOVSZKY A.—SZIGETHY A.: A magyarországi recens puhatestűek elterjedése. Soósiana Suppl. 1., 1979. 1—357.
- [7] VÁSÁRHÉLYI I.: Az étkezési csiga. Term. tud. Közlöny 5, 7 1961. 325—327.
- [8] VÁSÁRHÉLYI I.: Két relictum csigáról Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei. 1956.

Zusammenfassung

DIE IN UNGARN ZU SCHÜTZENDEN MOLLUSKENARTEN

KÁROLY BÁBA

Als zweites Land in Europa haben wir die zu schützenden bzw. gefährdeten Mollusken in einer Liste zusammengefasst. (In Deutschland wurden 1977 insgesamt 170 Arten „auf die rote Liste gesetzt“.)

Vortragender gibt seinen 1977 beim Landes-Naturschutzamt eingereichten Vorschlag zum Schutze der wichtigeren Arten bekannt, der akzeptiert wurde.

Die Schlüsselfrage des Schutzes ist, dass immer mehr Gebiete den Prozessen der Naturumwandlung zum Opfer fallen. Oft sind auch solche Stellen keine Ausnahmen, wo seltene Arten leben, nicht einmal Naturschutzgebiete bleiben verschont. Zahlreiche Fundorte fallen dem Tourismus zum Opfer, da die den Tourismus steuernden Behörden den Wert der Lokalitäten von zoologisch-malakologischem Gesichtspunkt nicht kennen, nicht kennen können.

Ein anderer Grund für den Antrag ist, dass wir mit fachlichen Argumenten unseren Beitrag zur Bekämpfung bzw. Abwendung der allgemeinen Verunreinigungstendenz leisten müssen, womit an die Verunreinigung der fließenden Gewässer gedacht ist. Viele endemische Arten leben in der Donau und ihrem Wassersystem sowie in unserem Bergbächen. Den Schutz einiger in gebirgsbächen lebenden Arten hatte VÁSÁRHÉLYI bereits 1957 beantragt.

Schliesslich enthielt der Antrag auch einen Vorschlag bzgl. der wirtschaftlichen Verwendungsart der Weinbergschnecke (*Helix pomatia*) und der als Schweinefutter benutzten Muscheln als Filterorganismen.

In Ungarn leben sehr viele von den Molluskenendemismen des Karpatenbeckens. In erster Linie sind sie eines Schutzes wert. Die Fundorte der 39 zum Schutze vorgeschlagenen Arten sind grossenteils bereits Naturschutzgebiete, so bedeutet der Schutz keine Behinderung für die organisierte malakologische Erschliessung des Landes.

ВИДЫ МЯГКОТЕЛЫХ ЖИВОТНЫХ, ПОДЛЕЖАЩИХ ЗАЩИТЕ НА ТЕРРИТОРИИ ВЕНГРИИ

КАРОЙ БАБА

Схема № 1 говорит о том, что потенциальная защита гарантирована лишь улиткам, принадлежащим к 1-й, 2-й и 3-й группе. Виды улиток указанных трёх групп живут на территории заповедников. Их сохранение зависит от людей, работающих в этих заповедниках, а также от того, сумеют ли они регулировать содержание влаги почвы и препятствовать ее понижению из-за мелиоративных каналов, проходящих через территорию заповедников. Зависит также и от того, сумеют ли они на Альфельде и в горных районах, в местах проживания этих видов мягкотелых, регулировать вырубку лесов и гарантировать необходимые условия для их жизни. Сумеют ли они отвести воду источников, обеспечить чистку пещер и озёр. К сожалению,

нию, в заповедниках и национальных парках Венгрии в этой области ещё имеется много недостатков.

Без указания места приживания, виды улиток, для которых официально гарантирована защита, подразделяются нами на пять групп (См. схему № 1, столбцы 1—5).

Однако ещё не все виды улиток охраняются. Необходимо стремиться к тому, чтобы пользовались защитой одновременно несколько мест проживания видов улиток. В ходе интенсивных исследований фауны необходимо уточнить место проживания улиток, выявить их новые виды и распространить на них защиту.

Общими усилиями необходимо защищать места проживания таких важных видов малакофауны Венгрии, как, например, *Vertigo alpestris*, *Vertigo substriata*, некоторых видов *Macrogastra*, *Clausilia cruciata*, *Clausilia parvula*, *Balea perversa*, *Bulgarica vetusta*, *Phenicolimax annularis*, *Oxichilus hidatinus*, *Trichia lubomirski*, *Pisidium*.

Объяснения к рисунку № 1

Первая колонка указывает виды мягкотелых, проживающих на территории существующих ныне заповедников.

Вторая колонка указывает виды мягкотелых, проживающих на территории будущих заповедников.

Третья колонка указывает виды улиток, в том числе и эндемизмов, проживающих на наиболее важных с точки зрения защиты территориях.

В четвёртой колонке приводятся виды улиток, проживающих в водах, сохранение которых зависит от соблюдения существующих ныне законов о сохранении чистоты вод.

В пятой колонке приводятся ещё точно не определённые виды улиток (Вероятно, позже они не будут подлежать защите).